

NCERT Solutions Class 7 Sanskrit (Deepakam)

Chapter 4 न लभ्यते चेत् आम्लं द्राक्षाफलम्

१. एकः शृगालः इति गीतस्य साभिनयं कक्षायां गानं कुर्वन्तु ।

(‘एक सियार’ गीत का अभिनय के साथ कक्षा में गान कीजिए।)

उत्तर: छात्राः स्वयं कुर्वन्तु ।

२. अधः प्रदत्तानां प्रश्नानाम् एकपदेन पदद्वयेन वा उत्तरं लिखन्तु ।

(नीचे दिए प्रश्नों के उत्तर एक या दो पद में लिखिए।)

(क) कः वनं गच्छति ?

(ख) शृगालः कां पश्यति?

(ग) शृगालस्य मुखे किं जायते?

(घ) शृगालः किं पश्यति?

(ङ) द्राक्षाफलं कुत्र दृश्यते ?

(च) किं शृगालः पुनः पुनः उत्पतति ? (आम्/न)

(छ) किं शृगालः द्राक्षाफलं प्राप्नोति ? (आम्/न)

उत्तर: (क) शृगालः

(ख) द्राक्षालताम्

(ग) रसः

(घ) द्राक्षाफलम्

(ङ) लतासु उपरि

(च) आम्

(छ) न

३. अधः प्रदत्तानां प्रश्नानां पूर्णवाक्येन उत्तरं लिखन्तु ।

(नीचे दिए गए प्रश्नों के उत्तर पूर्ण वाक्य में लिखिए।)

- (क) शृगालः कथं वनं गच्छति?
- (ख) वनं गत्वा शृगालस्य किं जायते ?
- (ग) शृगालः द्राक्षाफलं कुत्र पश्यति?
- (घ) द्राक्षाफलं दृष्ट्वा कस्य मुखे रसः जायते ?
- (ङ) अन्ते शृगालः किं वदति ?

उत्तरः (क) शृगालः पिपासया बुभुक्षया वनं गच्छति।
(ख) वनं गत्वा शृगालः श्रान्तः जायते खिन्नः जायते ।
(ग) शृगालः लतासु उपरि उपरि द्राक्षाफलं पश्यति ।
(घ) द्राक्षाफलं दृष्ट्वा शृगालस्य मुखे रसः जायते ।
(ङ) अन्ते शृगालः वदति आम्लं द्राक्षाफलम्, आम्लं द्राक्षाफलम्।

अत्र इद अवधेयांश

- अस्मिन् पाठे जायते, लभते, पलायते इति एतादृशानि क्रियापदानि सन्ति ।
- एतादृशानां क्रियापदानां रूपाणि लट्-लकारे कथं भवन्ति

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमः पुरुषः	लभते	लभेते	लभन्ते
मध्यमः पुरुषः	लभसे	लभेथे	लभध्वे
प्रथमः पुरुषः	लभे	लभावहे	लभामहे

४. उपरि प्रदत्तां मञ्जूषां दृष्ट्वा रिक्तस्थानेषु उचित – क्रियापदानि लिखन्तु ।

(ऊपर दिए गए मंजूषा को देखकर खाली स्थान में उचित क्रियापद को लिखिए।)

(क)	वन्दते		
.....	वन्देथे		
.....		वन्दामहे	
(ख)	पलायते		
.....			
.....			
(ग)	जायते		
.....			
.....			

उत्तर:

(क) वदन्ते	वन्देते	वन्दन्ते
वन्दसे	वदेथे	वन्दध्वे
वन्दे	वन्दावहे	वन्दामहे
(ख) पलायते	पलायेते	पलायन्ते
पलायसे	पलायेथे	पलायध्वे
पलाये	पलावहे	पलामहे
(ग) जायते	जायेते	जायन्ते
जायसे	जायेथे	जायध्वे
जाये	जायावहे	जायामहे

५. उदाहरणानुसारं एकवचनरूपं दृष्ट्वा द्विवचन- बहुवचनरूपाणि लिखन्तु ।

(उदाहरण के अनुसार एकवचन के रूप को देखकर द्विवचन और बहुवचन के रूप लिखिए।)

धातुः	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
कम्प्	कम्पते	कम्पेते	कम्पन्ते
वर्ध्	वर्धते		
वर्त्	वर्तसे		
प्र + काश्	प्रकाशते		
वन्द्	वन्दे		
याच्	याचते		
लज्ज्	लज्जसे		
वीक्ष्	वीक्षते		
सेव्	सेवे		
वन्द्	वन्दसे		
शुभ्	शोभते		

उत्तर:

पदम्	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
(क) वर्ध्	वर्धते	वर्धेते	वर्धन्ते
(ख) वर्त्	वर्तसे	वर्तेथे	वर्तध्वे
(ग) प्र + काश्	प्रकाशते	प्रकाशेते	प्रकाशन्ते
(घ) वन्द्	वन्दे	वन्दावहे	वन्दामहे
(ङ) याच्	याचते	याचेते	याचन्ते
(च) लज्ज्	लज्जसे	लज्जेथे	लज्जध्वे
(छ) वीक्ष्	वीक्षते	वीक्षेते	वीक्षन्ते
(ज) सेव्	सेवे	सेवावहे	सेवामहे
(झ) वन्द्	वन्दसे	वन्देथे	वन्दध्वे
(ञ) शुभ्	शोभते	शोभेते	शोभन्ते

६. उदाहरणानुसारं वाक्यद्वयं लिखन्तु ।

(उदाहरण के अनुसार दो वाक्य लिखिए ।)

यथा – शत्रुः (पलाय्)	शत्रुः पलायते	चोराः (पलाय्)	चोराः पलायन्ते
(क) वृक्षः (वर्ध्)		बालाः (वर्ध्)	
(ख) छात्रः (वन्द्)		भक्ताः (वन्द्)	
(ग) वैद्यः (वीक्ष्)		प्रेक्षकाः (वीक्ष्)	
(घ) कर्मचारी (सेव्)		महिलाः (सेव्)	
(ङ) वृक्षः (कम्प्)		रुग्णाः (कम्प्)	

उत्तरः

(क) वृक्षः (वर्ध्)	वृक्षः वर्धते।	बालाः (वर्ध्)	बालाः वर्धन्ते।
(ख) छात्रः (वन्द्)	छात्रः वन्दते।	भक्ताः (वन्द्)	भक्ताः वन्दन्ते।
(ग) वैद्यः (वीक्ष्)	वैद्यः वीक्षते।	प्रेक्षकाः (वीक्ष्)	प्रेक्षकाः वीक्षन्ते।
(घ) कर्मचारी (सेव्)	कर्मचारी सेवते।	महिलाः (सेव्)	महिलाः सेवन्ते।
(ङ) वृक्षः (कम्प्)	वृक्षः कम्पते।	रुग्णाः (कम्प्)	रुग्णाः कम्पन्ते।

७. उदाहरणं दृष्ट्वा वाक्यानि उचितरूपैः पूरयन्तु ।

(उदाहरण देखकर वाक्यों को उचित रूप से पूरा कीजिए।)

(क) शुनकं दृष्ट्वा बालकस्य भयं । (जाय्)

• शुनकं दृष्ट्वा बालकस्य भयं जायते ।

(ख) मूषकः मार्जारं दृष्ट्वा । (पलाय्)

(ग) रात्रिकाले मार्गदीपाः । (प्रकाश्)

(घ) अहं देवं । (वन्द्)

(ङ) त्वं किमर्थं । (लज्ज्)

(च) वयं देशं । (सेव्)

उत्तरः (ख) मूषकः मार्जारं दृष्ट्वा पलायते।

(ग) रात्रिकाले मार्गदीपाः प्रकाशन्ते ।

(घ) अहं देवं वन्दे ।

(ङ) त्वं किमर्थं लज्जसे ?

(च) वयं देशं सेवामहे ।

प्रश्न 1. रेखांकितपदानि आधृत्य प्रश्न – निर्माण कुरुत।

(रेखांकित पदों के आधार पर प्रश्न – निर्माण कीजिए ।)

(क) शृगालः वनं गच्छति ।

(ख) लतासु उपरि द्राक्षाफलं अस्ति ।

(ग) पिपासितः शृगालः वनं गच्छति ।

(घ) संस्कृतभाषायाम् एतां कथां गीतरूपेण गायामः ।

(ङ) सः पुनः पुनः उत्पतति ।

(च) शृगालः कथयति 'आम्लं' द्राक्षाफलम् ।

उत्तरः (क) कः वनं गच्छति?

(ख) क्रासु उपरि द्राक्षाफलं अस्ति?

(ग) कीदृशः शृगालः वनं गच्छति ?

(घ) कस्याम् एतां कथां गीतरूपेण गायामः ?

(ङ) सः कति वारम् उत्पतति ?

(च) शृगालः कथयति 'कीदृशं' द्राक्षाफलम् ?

प्रश्न 2. उचित-धातुरूपैः रिक्तस्थानानि पूरयन्तु ।

(उचित धातु रूप से रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए ।)

(क) पुत्रः मातरम् अहर्निशम्।

(i) सेवते

(ii) सेवेते

(iii) सेवन्ते

उत्तरः (i) सेवते

(ख) अहं श्रेष्ठाः अङ्काः।

(i) लप्स्यावहे

(ii) लप्स्ये

(iii) लप्स्यामहे

उत्तरः (ii) लप्स्ये

(ग) मम गृहम् अतीव।

- (i) शोभावहे
- (ii) शोभन्ते
- (iii) शोभते

उत्तर: (iii) शोभते

(घ) छात्रः ज्ञानं।

- (i) लभते
- (ii) लभन्ते
- (iii) लभेथे

उत्तर: (i) लभते

(ङ) वीराः पराक्रमेण विजयं।

- (i) लभते
- (ii) लभन्ते
- (iii) लभेते

उत्तर: (ii) लभन्ते

(च) सेवकाः स्वामिनम्।

- (i) सेवन्ते
- (ii) सेवते
- (iii) सेवावहे

उत्तर: (i) सेवन्ते

(छ) महयम् सुन्दराणि पुष्पाणि।

- (i) रोचन्ते
- (ii) रोचते
- (iii) रोचध्वे

उत्तर: (i) रोचन्ते

प्रश्न 3. निम्नलिखितवाक्येषु रिक्तस्थानपूर्तिः उचित – क्रियापदेन क्रियताम्।
(निम्नलिखित वाक्यों में रिक्त स्थानों की पूर्ति उचित क्रियापद से कीजिए ।)

- (क) आशुतोषः दूरदर्शनं। (पश्यति/पश्यतः)
(ख) दीक्षा समाचार-पत्रं। (पठति / पठसि)
(ग) तौ गीतं। (गायन्ति/गायतः)
(घ) बालकाः लेखं। (लिखथ / लिखन्ति)
(ङ) शिशवः चित्रं दृष्ट्वा। (मोदन्ते/ मोदते)
(च) ये परिश्रमं न कुर्वन्ति ते सफलतां न। (लभते / लभन्ते)
(छ) साधवः वस्त्राणि। (लभन्ते/लभध्वे)

उत्तर: (क) पश्यति

- (ख) पठति
(ग) गायतः
(घ) लिखन्ति
(ङ) मोदन्ते
(च) लभन्ते
(छ) लभन्ते

प्रश्न 4. निर्देशानुसारं धातूनाम् उचितं रूपं लिखत ।
(निर्देश के अनुसार धातुओं का उचित रूप लिखिए।)

- (क) 'लभ्' धातुः, मध्यमपुरुष – एकवचने
(ख) 'सेव्' धातुः, प्रथमपुरुष – एकवचने
(ग) 'शुभ्' धातुः, उत्तमपुरुष – बहुवचने
(घ) 'वन्द्' धातुः, मध्यमपुरुष – बहुवचने
(ङ) 'मुद्' धातुः, प्रथमपुरुष – द्विवचने
(च) 'रुच्' धातुः, उत्तमपुरुष – एकवचने
(छ) 'सेव्' धातुः, प्रथमपुरुष – बहुवचने

उत्तर: (क) लभसे

- (ख) सेवते
(ग) शोभामहे

- (घ) वन्दध्वे
- (ङ) मोदेते
- (च) रोचे
- (छ) सेवन्ते

प्रश्न 5. निम्नलिखितवाक्येषु रिक्तस्थानपूर्तिः उचित – कर्तृपदेन क्रियताम्।
(निम्नलिखित वाक्यों में रिक्त स्थानों की पूर्ति उचित कर्ता पद से कीजिए।)

- (क) सेवामहे ।
- (ख) शोभसे ।
- (ग) रोचेते ।
- (घ) वन्दे ।
- (ङ) मोदेथे।
- (च) पलावहे।
- (छ) लज्जध्वे ।
- (ज) सेवते।
- (झ) जायन्ते।

उत्तर: (क) वयं

- (ख) त्वं
- (ग) तौ
- (घ) अहं
- (ङ) युवां
- (च) आवां
- (छ) यूयं
- (ज) सः
- (झ) ते